

ARTYKUŁY I MATERIAŁY / ARTICLES AND PAPERS / ARTIKEL UND MATERIALIEN

Zbigniew Hojka

Instytut Historii, Uniwersytet Śląski, Katowice, Polska
zbyszek_hojka@o2.pl • <https://orcid.org/0000-0003-2169-1050>

Polsko-czeski-niemiecki konflikt o Śląsk Cieszyński w latach 1918–1920

Polish-Czech-German conflict over Cieszyn Silesia in 1918–1920

Der polnisch-tschechisch-deutsche Konflikt
um Teschener Schlesien 1918–1920

Słowa kluczowe: plebiscyt, Śląsk Cieszyński, konflikt polsko-czeski, Księstwo Cieszyńskie, Śląsk Austriacki

Keywords: plebiscite, Cieszyn Silesia, Polish-Czech conflict, Duchy of Cieszyn, Austrian Silesia

Schlüsselwörter: Plebiszit, Teschener Schlesien, Polnisch-Tschechischer Konflikt, Herzogtum Teschen, Österreichisch-Schlesien

STRESZCZENIE

Po I wojnie światowej jednym z czynników decydujących o kształcie granic II Rzeczypospolitej miały być plebiscyty, m.in. między Polską i Czechosłowacją o Śląsk Cieszyński. W tym okresie miał miejsce konflikt polsko-czesko-niemiecki o przynależność państwową tego regionu. Pomimo korzystnej dla Polski umowy z 5 listopada 1918 r. o podziale na zasadach etnicznych Śląska Cieszyńskiego, doszło do interwencji zbrojnej i zajęcia większości terenu przez Czechów. W tej sytuacji na konferencji paryskiej postanowiono poddać go nadzorowi międzynarodowemu, a następnie zarządzono przeprowadzenie plebiscytu. Rozpoczęła się akcja plebiscytowa, w trakcie której władze polskie uzmysłowiły sobie, że głosowanie może wygrać Czechosłowacja. W tej sytuacji zdecydowano się na odwołanie plebiscytu go a następnie zaproponowano arbitraż. Ostatecznie w czasie wojny polsko-bolszewickiej na konferencji w Spa 28 sierpnia 1920 r. doszło do niekorzystnego dla Polski podziału Śląska Cieszyńskiego.

ABSTRACT

After World War I, plebiscites were supposed to be one of the factors determining the shape of the borders of the Second Polish Republic, e.g., borders between Poland and Czechoslovakia with respect to Cieszyn Silesia. During this period, there was a Polish–Czech–German conflict over the affiliation of this region. Despite the agreement of November 5, 1918, on the ethnic division of Cieszyn Silesia, which was favourable for Poland, an armed intervention took place, and most of the area was occupied by the Czechs. Therefore, the Paris Peace Conference decided to take the area under international supervision and then carry out a plebiscite. During the plebiscite, Polish authorities realised that Czechoslovakia could win the vote. It was decided to postpone the plebiscite and suggest arbitration. Finally, during the Polish-Bolshevik war, the unfavourable for Poland division of Cieszyn Silesia was decided upon at the Spa conference of August 28, 1920.

ZUSAMMENFASSUNG

Nach dem Ersten Weltkrieg wurde die Form der Grenzen der Zweiten Republik u. a. durch eine Volksabstimmung zwischen Polen und der Tschechoslowakei über Teschener Schlesien bestimmt. In dieser Zeit gab es einen polnisch-tschechisch-deutschen Konflikt über die Nationalität dieser Region. Trotz des für Polen günstigen Abkommens vom 5. November 1918 über die ethnische Aufteilung von Teschener Schlesien kam es zu einer bewaffneten Intervention und der Besetzung des größten Teils des Gebiets durch Tschechen. In dieser Situation beschloss die Pariser Konferenz, das Land unter internationale Aufsicht zu stellen, und ordnete anschließend eine Volksabstimmung an. Die Kampagne zur Volksabstimmung begann, und die polnischen Behörden erkannten, dass die Tschechoslowakei die Abstimmung gewinnen könnte. In dieser Situation wurde beschlossen, das Plebiszit zu verschieben und dann ein Schiedsverfahren vorzuschlagen. Während des Polnisch-Sowjetischen Krieges wurde schließlich auf einer Konferenz in Spa am 28. August 1920 die für Polen ungünstige Aufteilung von Teschener Schlesien beschlossen.

Po I wojnie światowej jednym z decydujących czynników o granicach zachodnich, północnych i południowych odrodzonej Polski miały być plebiscyty zarządzane przez państwa zwycięskiej koalicji na konferencji pokojowej w Paryżu. Miały one objąć sporne tereny z Niemcami – Górny Śląsk, Warmię, Mazury i Powiśle oraz z Czechosłowacją – Śląsk Cieszyński, Spisz i Orawę. O ile plebiscyty z Niemcami doszły do skutku, to te z Czechosłowacją zostały odwołane. Jedynie w przypadku plebiscytu górnośląskiego, ze względu na potencjał gospodarczy tego regionu, Polska zaangażowała się w pełni. Cechą charakterystyczną plebiscytu na Warmii, Mazurach i Powiślu oraz niedoszłych plebiscytów z Czechosłowacją jest przeznaczenie przez władze polskie bardzo małych środków finansowych na akcję plebiscytową. W konsekwencji winą za „kłęski” plebiscytowe obarczono czynniki międzynarodowe oraz „nieczyste” działania konkurencji. W przypadku niedoszonego plebiscytu na Śląsku Cieszyńskim narosło sporo niedomówień oraz zwykłych przekłamań, będących rezultatem upolitycznienia w przeszłości tej kwestii. Do dzisiaj w potocznej świadomości historycznej w Polsce funkcjonuje pogląd, że Polska była w stanie wygrać przygotowywany plebiscyt, jednakże ze względu na sytuację polityczną została zmuszona do rezygnacji z niego. Problem przynależności państwowej Śląska Cieszyńskiego po I wojnie

światowej do dziś jest nie do końca jest rozpoznany. W polskiej literaturze historycznej na uwagę zasługują przede wszystkim prace Franciszka Szymiczka¹, Andrzeja Stępniaaka² i Janusza Gruchały³, Bogdana Cybulskiego⁴. Szczególnie cenna jest praca Cybulskiego, poświęcona Radzie Narodowej Księstwa Cieszyńskiego. Spośród czeskich autorów warto nadmienić dziennik autorstwa Ferdinanda Pelca⁵, prace Dana Gawreckiego⁶ i Jaroslava Valenty⁷. Problematyka ta była przedmiotem zainteresowania Krzysztofa Nowaka⁸, Marii Gawreckiej⁹, Marka K. Kamińskiego¹⁰. Prezentowany artykuł ma charakter syntetyczny, dlatego wiele wątków zostało tylko zasygnalizowanych. W omawianym okresie nie istniało jeszcze pojęcie narodu austriackiego. Po zakończeniu I wojny światowej większość niemieckojęzycznych mieszkańców Austrii uznawała się za Niemców¹¹. Po rozpadzie imperium Habsburgów i odłączeniu się ziem węgierskich i słowiańskich dążyli oni do przyłączenia się Austrii do Niemiec. Połączenie zostało jednak zablokowane przez państwa zwycięskiej koalicji. W konsekwencji możemy w tym czasie mówić o konflikcie polsko-czesko-niemieckim, a nie o polsko-czesko-austriackim. Konflikt przebiegał w odniesieniu do ludności niemieckojęzycznej a nie państwa austriackiego.

SYTUACJA POLITYCZNA PRZED I WOJNĄ ŚWIATOWĄ

Księstwo Cieszyńskie położone w południowo-wschodniej części Śląska, ze stolicą w Cieszynie, powstało w XIII w., na skutek podziału Księstwa Opolsko-Raciborskiego pomiędzy synów księcia opolskiego Władysława z dynastii Piastów. Pod panowaniem Piastów znajdowało się do roku 1653, kiedy to przeszło pod władanie Habsburgów. Następnie panowali w nim: od 1722 r. książęta lotaryńscy, w latach 1767–1822 książęta z dynastii Wettynów, a od 1822 do 1918 r. Habsburgowie lotaryńscy. Księstwo Cieszyńskie wraz z częścią byłego Księstwa Karniowsko-Opawskiego (Śląsk Opawski) tworzyło Śląsk Austriacki, czyli pozostałą przy Habsburgach

¹ F. Szymiczek, *Walka o Śląsk Cieszyński w latach 1914–1920*, Katowice 1938.

² A. Stępniaak, *Kwestia narodowa a społeczna na Śląsku Cieszyńskim pod koniec XIX i w początkach XX wieku*, Katowice 1986.

³ J. Gruchała, *Droga Cieszyńskaków do Polski odrodzonej (1914–1920)*, Katowice 1988.

⁴ B. Cybulski, *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego 1918–1920*, Opole 1980.

⁵ F. Pelc, *O Těšínsko: Vzpomínky a úvahy*, Praga 1928.

⁶ D. Gawrecki, *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*, Opava 2003.

⁷ J. Valenta, *Česko-polski vztahy v letech 1918–1920 a Těšínské Slezsko*, Ostrava 1961.

⁸ *Pierwsza Niepodległość*, red. K. Nowak, Cieszyn 2008.

⁹ M. Gawrecká, *Němci ve Slezsku 1918–1938*, Opava 2002; M. Gawrecká, *Československé Slezsko mezi světovými válkami 1918–1938*, Opava 2004.

¹⁰ M.K. Kamiński, *Problem wycofania wojsk czeskich z części Śląska Cieszyńskiego między Wisłą a Olzą (luty 1919 r.)*, „Dzieje Najnowsze” 2000, R. XXXII, 3, s. 35–60; M.K. Kamiński, *Konflikt polsko-czeski 1918–1921*, Warszawa 2001.

¹¹ W 1938 r. III Rzesza dokonała Anschlussu który spotkał się z entuzjastycznym przyjęciem niemieckojęzycznej ludności Austrii. Dopiero po II wojnie światowej i ponownym rozdzieleniu Niemiec i Austrii, Niemcy austriaccy stopniowo zaczęli porzucać ideę integracji z Niemcami. Od tego momentu zaczął się rozwój odrębnej świadomości narodowej Austriaków.

część Górnego Śląska. Powstały w roku 1742 Śląsk Austriacki dzielił się na dwie części: zachodnią (opawską) i wschodnią (cieszyńską). Księstwo Cieszyńskie w XIX w. zostało de facto zredukowane do Komory Cieszyńskiej. Nazwa Księstwo Cieszyńskie stopniowo została wyparta przez termin Śląsk Cieszyński obejmujący całą wschodnią część Śląska Austriackiego czyli Księstwo Cieszyńskie w granicach z połowy XVI w. i Bogumin. Śląsk Cieszyński złączony administracyjnie ze Śląskiem Opawskim, tworzył osobną prowincję (kraj koronny). Prowincja ta wchodziła w skład Przedlitawii, będącej jedną z dwóch części składowych Austro-Węgier. Kraj śląski posiadał przedstawicielstwa samorządowe – Sejm Śląski i Wydział Krajowy oraz organ administracyjny – Rząd Krajowy. Dzielił się na cztery powiaty: bielski, cieszyński, frysztacki i frydecki. Zamieszkiwany był przez Polaków, Czechów, Niemców oraz dużą liczbę ludności mającej poczucie własnej odrębności, posługującej się językiem zbliżonym najbardziej do polskiego. Potocznie zwanej Ślązakowcami¹². Śląsk Cieszyński był również podzielony pod względem religijnym. W roku 1910, mieszkało na nim 75,7% katolików, 21,5% protestantów, 2,5% wyznawców judaizmu¹³.

Relacje między Polakami a Czechami na terenie Śląska Cieszyńskiego były dalekie od przyjaznych. Był to skutek rywalizacji narodowościowej między tymi nacjami, nasilającej się od początku wieku XX. Wpływ na to miała sytuacja między nimi na terenie prężnie rozwijającego się na terenie Zagłębia Ostrawsko-Karwińskiego, gdzie czeska inteligencja techniczna czechizowała ludność o nie do końca wykształconym poczuciu przynależności narodowej polskiej¹⁴. Procesowi temu ulegali przede wszystkim emigranci zarobkowi z Galicji¹⁵, wywodzący się głównie z biedoty galicyjskiej. Czesi, którzy zajmowali stanowiska w administracji przemysłowej lub państwowej, stosowali wobec nich swoisty szantaż ekonomiczny. Uzależniali m.in. otrzymanie pracy od zapisania dzieci do czeskiej szkoły. Czescy działacze nie chcieli jednak zaogniania stosunków politycznych z Polakami. Wpływ na to miały pogarszające się stosunki czesko-niemieckie. W związku z wyborami tworzone nieformalne koalicje przeciwko ugrupowaniom niemieckim. Jednakże w przypadku walki o własne prawa kulturalne i edukacyjne Polacy i Czesi działali już niezależnie. Współpraca polsko-czeska widoczna jeszcze na początku wieku XX później nie była już możliwa¹⁶.

¹² Archiwum Państwowe w Katowicach oddział w Cieszynie (dalej: APK-C), sygn. 14/3/0/4.1, K. Piątkowski, *Polsko-czeskie stosunki narodowościowe z dnia 25 marca 1919*, Album: *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego. Sytuacja Polityczna 1919*, s. 196; B. Cybulski, op. cit., s. 9; A. Szymiczek, op. cit., s. 52; APK-C, Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego (dalej: RNKC), sygn. 28, s. 152; idem, Rząd Krajowy Księstwa Cieszyńskiego, sygn. 12, s. 123; *Biografický Slovník Slezska a Severní Moravy*, red. L. Dokoupil, Seit 4. (16.), Ostrava 2003.

¹³ J. Chlebowczyk, *Nad Olzą. Śląsk Cieszyński w wiekach XVIII, XIX, XX*, Katowice 1971, s. 28; A. Stępnia, op. cit., s. 55–56.

¹⁴ A. Stępnia, op. cit., s. 32, 61.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ B. Cybulski, op. cit., s. 16; K. Nowak, *Polskość i ruch narodowy*, w: *Pierwsza Niepodległość*, red. K. Nowak, Cieszyn 2008, s. 14; D. Gawrecki, op. cit., s. 254–255.

Kwestia przynależności państwowej Śląska Cieszyńskiego przed wybuchem wojny światowej była jedynie przedmiotem luźnych dyskusji politycznych i wypowiedzi niektórych polityków polskich i czeskich. Polscy politycy z Galicji, pomimo silnej pozycji w monarchii Habsburgów, unikali ingerowania w kwestie narodowościowe na Śląsku Cieszyńskim. Wynikało to głównie z obawy ingerencji władz w Wiedniu i ugrupowań niemieckich w stosunki wewnętrzne Galicji. Przed wojną głównymi polskimi ugrupowaniami politycznymi, działającymi na Śląsku Cieszyńskim, były: Związek Śląskich Katolików, Polskie Zjednoczenie Narodowe (PZN), oraz Polska Partia Socjalno-Demokratyczna (PPSD) Śląska i Moraw¹⁷. Wśród uświadomionej narodowo ludności polskiej na Śląsku Cieszyńskim, dominowała postawa lojalności wobec Cesarstwa Austro-Węgierskiego. Ważna dla niej była walka o język polski oraz dążenie do skonsolidowania ruchu polskiego¹⁸. Życie polityczne Czechów koncentrowało się głównie w Cieszynie, a w mniejszym stopniu w Zagłębiu Ostrawsko-Karwińskim. W Cieszynie swoje siedziby miały partie polityczne, instytucje i organizacje kulturalne, literackie, szkolne¹⁹. Na przełomie XIX/XX w., na Śląsku Cieszyńskim brak było samodzielnych partii czeskich. Funkcjonowały natomiast oddziały ogólnoczeskich stronnictw politycznych: Národní strana svobodomyslná (Partia Narodowo-Liberalna – młodoczesi), Národní strana (Partia Narodowa – staroczesi), Česká strana národně sociální (Czeska Partia Narodowo-Społeczna), Česká strana socialne demokraticka (Czeska Socjalno-Demokratyczna Partia), Centralistické sociální demokracie (Centralistyczna Socjaldemokracja)²⁰. Czołowi politycy czescy do 1914 r. opowiadali się za federalistycznym modelem monarchii. Dążyli do stworzenia z Czech, Moraw i Śląska Austriackiego równoprawnego organizmu państwowego w ramach monarchii habsburskiej²¹. Na Śląsku Cieszyńskim swoje ugrupowania polityczne posiadali również Niemcy. Duże wpływy miały zwłaszcza: Deutschradikale Partei (Niemiecka Partia Radykalna), Deutsche Volkspartei (Niemiecka Partia Ludowa), Sozialdemokratische Partei Österreichs (Socjaldemokratyczna Partii Austrii), Christlichsoziale Partei Österreichs (Austriacka Partia Chrześcijańsko Społeczna). Za wyjątkiem socjalistów ugrupowania niemieckie opowiadały się za ograniczeniem

¹⁷ A. Stępniaik, op. cit., s. 92–93, 104–105, 120, 129–131; F. Szymiczek, op. cit., s. 20; R. Žáček, *Dějiny Slezska v datech*, Praha 2004, s. 291.

¹⁸ „Gwiazdka Cieszyńska” 1918, nr 20 z 8 III; H. Batowski, *Rozpad Austro-Węgier 1914–1918*, Kraków 1982, s. 175; J. Gruchała, op. cit., s. 9.

¹⁹ F. Pelc, op. cit., s. 10–12; D. Gawrecki, *Těšínsko v letech 1918–1920 a politické okolnosti vzniku města český těšín*, w: *Český Těšín 1920–1989: vznik a výstavba města v meziválečném období*, red. Z. Jirasek i in., Opava 2011, s. 249.

²⁰ „Gazeta Polska” 1917, nr 247 z 17 X; A. Valenta, *Česká pravice: Osobnosti a politika*, „Střední Evropa” 1992, nr 25, s. 130–133; K. Pacner, *Osudové okamžiky Československa*, Praha 2012, s. 124; D. Gawrecki, *Těšínsko v letech...*, s. 249, 253; P. Bednařík, J. Jirák, B. Köpplová, *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*, Praha 2011, s. 147; *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*, t. I, red. J. Malíř, P. Marek, Brno 2005, s. 139–199; F. Pelc, op. cit., s. 21; H. Batowski, op. cit., s. 96; A. Stępniaik, op. cit., s. 130–131

²¹ D. Gawrecki, *Těšínsko v letech...*, s. 249; H. Batowski, op. cit., s. 68.

praw Czechów i Polaków²². Na marginesie partii polskich, czeskich i niemieckich działała Śląska Partia Ludowa (ŚPL). Ślązakowcy mocno akcentowali odrębność narodową Ślązaków od Polaków. Ich celem było ukierunkowanie narodowego indyferentyzmu Ślązaków na rozbudzenie śląskiej tożsamości narodowej, połączonej z integracją ludności słowiańskiej i germańskiej²³.

Sprawdzianem popularności ugrupowań politycznych były wybory. W 1909 r. do sejmu śląskiego w Opawie weszli przedstawiciele niemieckich ugrupowań narodowych: Gustav Josephy, Richard Bukowski, Otto Zwillinger. Partie polskie reprezentowali Jan Michejda i Franciszek Halfar. Ślązakowcy wprowadzili Józefa Koźdonia. Czechom udało się wprowadzić: Jana Poppe. Ostatnie wybory do Rady Państwa w 1911 r. pozwoliły Polakom na wprowadzenie przywódców trzech najważniejszych partii działających na Śląsku Cieszyńskim: ks. Józefa Londzina, Jana Michejdę oraz Tadeusza Regera. Czechów reprezentował Petr Cingr. Ugrupowania niemieckie wprowadziły Leonarda Demela oraz Otto Güthera. Na podstawie wyników wyborów możemy stwierdzić, że w ostatnich latach przed wybuchem wojny ugrupowania polskie miały największe poparcie w rejonie centralnym i powiatach wschodnich. Napotykały one tam jednak na konkurencje ze strony Ślązakowców. Ugrupowania czeskie posiadały największe wpływy na zachodzie i północnym zachodzie, zaś niemieckie w miastach²⁴.

UGRUPOWANIA POLITYCZNE W CZASIE I WOJNY ŚWIATOWEJ

Po wybuchu wojny władze austriackie zawiesiły działalność Rady Państwa i ograniczyły swobody obywatelskie, zwiększając jednocześnie kontrolę wojskową i policyjną. Do połowy sierpnia 1917 r. obowiązywał stan wyjątkowy, zakaz zgromadzeń oraz sądy doraźne. W konsekwencji uwidoczniła się swoista stagnacja wśród ugrupowań politycznych na Śląsku Cieszyńskim, natomiast uaktywniła się orientacja austrofiłska na terenie pobliskiej Galicji. Polscy działacze ze Śląska Cieszyńskiego początkowo nie uczestniczyli oficjalnie nawet w tworzeniu Naczelnego Komitetu Narodowego (NKN) w Krakowie. Jedynie Józef Buzek i Aleksander Skarbek oświadczyli, że „Cieszyniacy przyłączają się do tworzenia legionów”²⁵. W Cieszynie, 23 sierpnia 1914 r. powstała jednak samodzielna Sekcja Śląska NKN, w skład której weszli Józef Londzin ze Związku Śląskich Katolików (ZŚl.K), Jan Michejda z PZN i Tadeusz Reger reprezentujący PPSD Śląska i Moraw. Również władze w Wiedniu nie złożyły żadnej deklaracji

²² R. Kriechbaumer, *Die großen Erzählungen der Politik. Politische Kultur und Parteien in Österreich von der Jahrhundertwende bis 1945*, Salzburg, t. XII, Wiedeń–Kolonja–Weimar 2001, s. 247; A. Stępnia, op. cit., s. 111–113, 118–120; D. Gawrecki, *Těšinsko v letech...*, s. 25; H. Batowski, op. cit., s. 82–83.

²³ Szerzej patrz: D. Jerczyński, *Historia Narodu Śląskiego*, Zabrze 2006.

²⁴ A. Stępnia, op. cit., s. 141–144.

²⁵ J. Gruchała, op. cit., s. 11–24.

w sprawie przyłączenia Śląska Cieszyńskiego do mającego powstać w nieokreślonej przyszłości państwa polskiego. W tej sytuacji na Śląsku Cieszyńskim poparcie dla orientacji austropolskiej zaczęło szybko spadać. Wpływ na to miała postawa polityków galicyjskich, którzy ze względów taktycznych całkowicie niemal pomijali kwestię cieszyńską²⁶. Priorytetem NKN-u było utrzymywanie poprawnych stosunków ze stronnictwami niemieckimi na terenie Austro-Węgier w celu utworzenia niezależnego państwa polskiego. Akt z 5 listopada 1916 r. stanowił kolejny element mający wpływ na postawę polskich polityków na terenie Śląska Cieszyńskiego. Zarówno Galicja jak i Śląsk Cieszyński miały nadal być częścią składową państwa Habsburgów.

W tej sytuacji poparcie dla orientacji austropolskiej zaczęło szybko spadać na Śląsku Cieszyńskim. Pierwsi zaczęli przechodzić na pozycje pasywne zwolennicy endecji. 28 października 1914 r. z NKN wystąpił Ignacy Domagalski, co zyskało poparcie PZN i ZŚl.K. W konsekwencji na wniosek Jana Michejdy rozwiązano Sekcję Śląską NKN. Sprzeciw wyrażali tylko socjaliści Tadeusz Reger i Jerzy Kantor, którzy jesienią doprowadzili do jej odbudowy. Oparta ona była jedynie na socjalistach, a pozostałe stronnictwa polskie na Śląsku Cieszyńskim ją ignorowały²⁷. 1 maja 1916 r. NKN przyjął uchwałę stwierdzającą, że należy dążyć do utworzenia niezależnego państwa polskiego składającego się z austriackiej Galicji i rosyjskiej Kongresówki, pomijając tym samym Śląsk Cieszyński. Akt z 5 listopada 1916 r. stanowił kolejny element mający wpływ na postawę polskich polityków na terenie Śląska Cieszyńskiego. Zarówno Galicja jak i Śląsk Cieszyński miały nadal być częścią składową państwa Habsburgów.

Działacze cieszyńscy poprzez publikacje prasowe, manifestacje patriotyczne próbowali wyrzucić presję na polityków galicyjskich aby ci włączyli się w obronę interesów narodowych Polaków na Śląsku Austriackim. W memoriale z 19 listopada 1916 r. socjaliści–przywódcy Sekcji Śląskiej NKN domagali się zabezpieczenia praw do rozwoju narodowego i politycznego ludności polskiej. Osiągnąć miano to przez podzielenie Śląska Austriackiego na część opawską i cieszyńską. Z kolei 18 marca 1917 r. memoriał wystosowali cieszyńscy prawicowi posłowie polscy, w którym zażądali przeprowadzenia podobnego podziału Śląska Cieszyńskiego oraz przyłączenia polskiej części do Galicji. Memoriały te zostały zignorowane przez władze austriackie²⁸ oraz polityków galicyjskich, którzy obawiali się, że taki podział może być pretekstem do podobnego podziału Galicji na część polską i ukraińską. Dopiero przechodzenie polityków galicyjskich z pozycji austrofilskich na niepodległościowe, spowodowało zmianę stosunku do kwestii cieszyńskiej. Za namową T. Regera, polscy deputowani w Radzie Państwa jednogłośnie podjęli uchwałę o potrzebie zjednoczenia

²⁶ Ibidem, s. 24–27, 129.

²⁷ J. Gruchała, op. cit., s. 23–24, 27, 129. Tadeusz Reger stanął na czele Komisariatu Wojskowego NKN na Śląsku Austriackim.

²⁸ A. Stępnia, op. cit., s. 191–196; J. Gruchała, op. cit., s. 35.

Galicji ze Śląskiem Austriackim, a 16 maja 1917 r. Koło Polskie w parlamencie austriackim wystosowało rezolucję, która stwierdzała, że „jedynym dążeniem narodu polskiego jest odzyskanie zjednoczonej Polski z dostępem do morza”. W odpowiedzi na tą rezolucję działacze cieszyńscy opowiedzieli się za programem niepodległościowym. W czerwcu PZN i ZŚl.K wydały oświadczenia, w których wyrażały solidarność z uchwałami majowymi. Wyrażano zgodę, aby zdominowana ludnościowo przez Czechów zachodnia część Śląska Cieszyńskiego, została przyłączona do Moraw. Postawa polskich ugrupowań spowodowała konsolidację ugrupowań niemieckich oraz protesty ze strony Czechów. Jedynie czescy socjaliści byli przychylni stanowisku polskiemu²⁹. Kwestia podziału Śląska Cieszyńskiego zyskała również poparcie ze strony, utworzonego w sierpniu 1917 r. w Paryżu Komitetu Narodowego Polskiego, który przyjął projekt terytorialny przyszłego państwa polskiego, do którego miała przynależać część Śląska Cieszyńskiego³⁰.

Po wybuchu wojny większość Czechów była jej przeciwna, gdyż uważali, że wojna przyniesie pogorszenie poziomu życia i oddali postulowane przez nich przekształcenie Austro-Węgier w monarchię trialistyczną, z królestwem Czech jako trzecim członem. Na postawę Czechów wpływ miało również przekonanie, że wojna zakończy się zwycięstwem państw centralnych. Pomimo tego, czescy żołnierze walczący w szeregach armii austriackiej okazywali brak woli walki, oddawali się do niewoli lub przechodzili na stronę przeciwnika. Idee niepodległościowe kojarzyły się z panslawinizmem. Głównymi przedstawicielami prorosyjskiej oraz antyaustriackiej opcji byli młodocześni Karela Kramářa, radykaliści Tomáša Garrigue’a Masaryka, oraz narodowi socjaliści Václava Klofáča. Partie prawicowe pozostawały „proaustriackie”. Wraz z przeciąganiem się wojny czeskie ugrupowania zaczęły liczyć na zwycięstwo państw koalicji. Od początku 1915 r. taką postawę przyjął m.in. Masaryk³¹. Opracował on memoriał „Independent Bohemia”, w którym żądał utworzenia niepodległego królestwa czeskiego w skład, którego miały wchodzić: Czechy, Morawy, Słowacja, Łużyce, Ziemia Kłodzka, Ziemia Raciborska, cały Śląsk Austriacki oraz specjalny „korytarz” łączący królestwo z przyszłą Jugosławią jednocześnie rozdzielający Austrię i Węgry³².

Po rewolucji lutowej w Rosji w 1917 r. wśród Czechów nasiliły się hasła niepodległościowe. Oficjalnie zaczęto mówić o konieczności przyłączenia całego Śląska Austriackiego do przyszłego państwa czechosłowackiego. 7 października 1917 r.

²⁹ „Dziennik Polski” 1917, nr 141 z 24 VI; nr 143 z 3 VIII; J. Gruchała, op. cit., s. 38–50; R. Żáček, op. cit., s. 299.

³⁰ A. Stępniań, op. cit., s. 205, 210. KNP był kontynuacją Komitetu Narodowego Polskiego, działającego w latach 1914–1917 w Warszawie i Piotrogradzie. Główną rolę odrywali w nim politycy związani z Narodową Demokracją oraz Stronnictwem Polityki Realnej.

³¹ „Gazeta Polska” 1917, nr 82 z 30 III; D. Gawrecki, *Těšinsko v letech...*, s. 287, 289; H. Batowski, op. cit., s. 117, 141–142; A. Stępniań, op. cit., s. 168.

³² H. Batowski, op. cit., s. 118, 137–139.

podczas zjazdu Macierzy Oświaty Ludowej w Polskiej Ostrawie działacze czescy uchwalili rezolucję o nie dopuszczeniu do oderwania choćby najmniejszej części Śląska Austriackiego³³. Pod koniec września 1917 r. partie z Czech, Moraw i Śląska utworzyły Związek Czeski. Jednocześnie partie czeskie powołały Klub Prawno-Państwowy i Postępu, którego celem była walka o niepodległe Czechy³⁴. 13 lipca 1918 r. w Paryżu T. Masaryk, E. Beneš, oraz Milan Rastislav Štefánik utworzyli Národní výbor československý (Radę Narodową Czeskosłowacką), która uchodziła za rząd narodowy. Rada opowiedziała się za nienaruszalnością praw Czechów do ziem historycznych będących częścią tzw. korony św. Wacława, jakimi jej zdaniem były Czechy, Morawy i Śląsk³⁵.

Pomimo odmiennych stanowisk w kwestii Śląska Cieszyńskiego, działacze czescy i polscy spoza spornego obszaru, byli skłonni do współpracy. W Paryżu wiosną 1916 r. nawiązane zostały kontakty między polskimi i czeskimi emigracyjnymi politykami: R. Dmowskim, T. Masarykiem i E. Benešem. Elementem współpracy była wspólna polityka wobec władz austriackich³⁶. Politycy czescy byli skłonni zgodzić się na podział spornego terenu na zasadach etnicznych. Zawarcie wstępnego porozumienia pomiędzy Polakami a Czechami nastąpiło w lutym 1918 roku³⁷.

Ograniczenia wprowadzone przez władze austriackie na początku wojny oraz pogłębiające się wraz z przedłużaniem się wojny uzależnienie Austro-Węgier od Niemiec sprzyjały aktywizacji niemieckich stronnictw politycznych. Nacjonaliści niemieccy podjęli działania mające na celu wzmocnienie pozycji Niemców w państwie Habsburgów. Dążono do przyłączenia do Śląska Cieszyńskiego galicyjskiej Białej³⁸. W styczniu 1917 r. posłowie niemieccy sejmu krajowego w Opawie wystosowali memoriał, w którym domagali się utrzymania niemieckiego charakteru Śląska Austriackiego oraz przyłączenia do niego dawnych księstw oświęcimskiego, bialskiego, oraz powiatów wadowickiego i żywieckiego³⁹. Stronnictwa niemieckie były przeciwne nie tylko jakimkolwiek aspiracjom niepodległościowym Polaków i Czechów. W maju 1918 r. elity niemieckie wraz z przedstawicielami Ślązakowców na terenie Śląska Cieszyńskiego żądały zagwarantowania wyłączności praw do Śląska i do panowania w Austrii, oraz przyłączenia Białej, jako „skromnej rekompensaty” dla Niemców za wywalczenie wolności dla państwa polskiego⁴⁰.

³³ „Gazeta Polska” 1917, nr 141 z 24 VI; A. Stępnia, op. cit., s. 200.

³⁴ „Gazeta Polska” 1917, nr 247 z 17 X.

³⁵ F. Szymiczek, op. cit., s. 28.

³⁶ „Dziennik Polski” 1917, nr 183 z 12 XI.

³⁷ J. Gruchała, op. cit., s. 44–45.

³⁸ H. Batowski, op. cit., s. 110, 112. Biała była siedzibą powiatu.

³⁹ Ibidem, s. 184, 193, 198.

⁴⁰ A. Stępnia, op. cit., s. 206, 209.

MIĘDZY POROZUMIENIEM A ESKALACJĄ KONFLIKTU

Na naradzie polityków polskich i czeskich reprezentujących środowiska prawicowe i centrowe, we Lwowie, na początku 1918 r. postanowiono, że sprawy Śląska Austriackiego nie należy pozostawiać lokalnym działaczom, gdyż widzą oni spór z wąskiej perspektywy. Uznano, że sprawa powinna zostać rozstrzygnięta podczas konferencji pokojowej z udziałem przedstawicieli władz odrodzonej Polski i Czech. 17 maja 1918 r. doszło do spotkania w Pradze. W składzie delegacji polskiej znaleźli się: Stanisław Głąbiński, Jan Kasprówicz, S. Skarbek, Wincenty Witos, Adam Tetmajer, Włodzimierz Tetmajer. Natomiast czeską tworzyli: Karel Kramář, Alois Jirásek, František Staněk, František Sís i Přemysl Šamal. Politycy czescy zobowiązali się nie wysuwać historycznych praw do Śląska Cieszyńskiego, a Polacy mieli aprobować takie prawa w odniesieniu do Czech i Moraw. Ustalono, że podstawą podziału Śląska Cieszyńskiego będą zasady etniczne. W sierpniu 1918 r. w czasie spotkania w Lublanie, na wniosek Stanisława Głąbińskiego, uchwalono utworzenie Stanów Zjednoczonych Środkowej Europy i Bałkanów. We wrześniu doszło jeszcze do negocjacji polsko-ceskich w Zakopanem i Lwowie⁴¹.

Pomimo rozmów, wiosną 1918 r., relacje polsko-czeskie zaczęły się psuć. Pojawiły się różnice co do koncepcji niepodległości obu państw. Czesi zaczęli odrzucać zasady etniczne jako podstawę wytyczenia granic przyszłego państwa czechosłowackiego. Ich zdaniem miano się na opierać na prawach historycznych. T. Masaryk proponował uregulować spór po wojnie, a E. Beneš opowiadał się za zawarciem wstępnego porozumienia proponując, jako granicę polsko-czechosłowacką górny bieg Wisły. Takie rozwiązanie dla strony polskiej było nie do przyjęcia. Istota sporu polsko-czeskiego wynikała m.in. z ambicji obu nacji do zapewnienia sobie dominującej pozycji w Europie Środkowo-Wschodniej. Czesi usztywnili swoje stanowisko po uznaniu przez państwa ententy Czeskiej Rady Narodowej za reprezentację interesów czeskich i podpisaniu umowy o gwarancjach Francji dla czeskich granic historycznych⁴².

W ostatnich dniach wojny zarówno Polacy jak i Czesi podjęli działania mające na celu powstanie własnych, niezależnych państw. 2 października 1918 r., polscy posłowie do Rady Państwa w Wiedniu wystosowali rezolucję domagając się odbudowy niepodległego państwa, złożonego z ziem dawnej Rzeczypospolitej łącznie z obszarami zamieszkałymi przez Polaków. 10 października działacze cieszyńscy: Józef Buzek, Tadeusz Reger i Józef Londzin uczestniczyli w Krakowie w zebraniu polskich posłów do Rady Państwa, w czasie którego podjęto uchwały określające sposób przejmowania władzy z rąk Austriaków. W konsekwencji tego 12 października 1918 r. w Cieszynie spotkali się przedstawiciele polskich ugrupowań politycznych. Obradujący pod

⁴¹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN-W), Ministerstwo Spraw Zagranicznych (dalej: MSZ), sygn. 5503, s. 10–12; A. Stępnia, op. cit., s. 210–211; H. Batowski, op. cit., s. 218.

⁴² D. Gawrecki, *Těšínsko v letech...*, s. 291; B. Cybulski, op. cit., s. 16; J. Gruchała, op. cit., s. 49.

przewodnictwem ks. J. Londzina działacze uchwalili rezolucję, w której stwierdzili że Śląsk Cieszyński stanowi część powstającej niepodległej i zjednoczonej Polski. W efekcie tego oświadczenia powstał komitet, który miał reprezentować interesy ludności polskiej na Śląsku Cieszyńskim. Przyjął on nazwę Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego. Na czele Rady stanęło prezydium, składające się z: ks. J. Londzina, T. Regeera i Jana Michejdy. W drugim tygodniu istnienia, Rada zażądała od prezydenta Rządu Krajowego w Opawie barona Adalberta Widmanna przekazania władzy administracyjnej. Widmann ustosunkował się do tego negatywnie⁴³.

27 października z Inicjatywy Rady Narodowej w Cieszynie, odbył się wiec, w czasie którego uchwalono rezolucję, w której postulowano przyłączenie Śląska Cieszyńskiego do Polski, wyrażono solidarność z narodem czeskim, a także potępiono działalność Śląskiej Partii Ludowej⁴⁴. Następnego dnia w Krakowie powstała Polska Komisja Likwidacyjna dla Galicji i Śląska, w której zasiadał ks. Londzin jako przedstawiciel Polaków na Śląsku Cieszyńskim. 28 października Czesi dokonali przewrotu politycznego, opanowując wkrótce całe ziemie czeskie. W tym samym dniu działacze czescy utworzyli w Opawie tymczasowy komitet, który 30 października przekształcił się w Zemský národní výbor pro Slezsko (Narodowy Komitet Krajowy dla Śląska). W jego składzie znaleźli się: Zikmund Witt, Ferdinand Pelc, Josef Lukeš. Zemský národní výbor 1 listopada ogłosił, że czeskie władze Śląska w imieniu rządu czechosłowackiego przejęły władzę na całym Śląsku Cieszyńskim, wraz z Cieszynem⁴⁵.

W tym samym czasie trwała rywalizacja pomiędzy Czechami i Polakami o poszczególne miejscowości na terenie Śląska Cieszyńskiego, głównie o powiat frysztacki⁴⁶. Z powodu oporu ze strony polskich działaczy, pod władzą Zemský narodnego výboru znalazł się jedynie powiat frydecki. Poza jego kontrolą była również opawska część Śląska, który znalazła się pod panowaniem Niemców, którzy chcieli doprowadzić do utworzenia tworu politycznego zwanego Sudetenlandem ze stolicą w Opawie⁴⁷. Idea ta zyskała aprobatę Ślązakowców. Ostatecznie 29 października 1918 r., w Wiedniu proklamowano powstanie państwa niemieckoaustriackiego – Deutscher Staat. W akcie tym wzięli udział posłowie niemieccy z Moraw i Śląska na czele z Robertem Freisslerem, którzy ogłosili utworzenie tzw. prowincji Niemieckich Czech (Deutschböhmen) i jej przyłączenie do niemieckiej Austrii. Dzień później ci sami posłowie zadeklarowali utworzenie prowincji Sudetenland ze stolicą w Opawie, oraz przyłączenie jej do niemieckiej Austrii. Kraj Sudetów miał

⁴³ APK–C, RNKC, sygn. 19, s. 340; „Gwiazdka Cieszyńska” 1918, nr 81 z 8 X; K. Nowak, *Polacy przejmują władzę. Rada Narodowa, w: Pierwsza Niepodległość*, red. K. Nowak, Cieszyn 2008, s. 18–19; B. Cybulski, op. cit., s. 19–20, 24–25, 30–31; A. Stępnia, op. cit., s. 229.

⁴⁴ „Gwiazdka Cieszyńska” 1918, nr 87 z 29 X; F. Szymiczek, op. cit., s. 39.

⁴⁵ APK–C, RNKC, sygn. 27, s. 255, 262; F. Pelc, op. cit., s. 40–42; J. Friedl, *Zemský Národní Výbor pro Slezsko, w: Pierwsza Niepodległość*, red. K. Nowak, Cieszyn 2008, s. 69–70; R. Žáček, op. cit., s. 305; A. Stępnia, op. cit., s. 235–271.

⁴⁶ K. Nowak, *Bój o Frysztaćkie*, w: *Pierwsza Niepodległość*, red. K. Nowak, Cieszyn 2008, s. 54–57.

⁴⁷ AP–C, RNKC, sygn. 27, s. 256; „Gwiazdka Cieszyńska” 1918, nr 89 z 5 XI; J. Gruchała, op. cit., s. 57.

składać się z całego zachodniego Śląska, z wyjątkiem gmin, w których przeważała ludność czeska, oraz galicyjskiej Białej⁴⁸.

Po posiedzeniu 30 października członkowie polskiej Rady Narodowej bezskutecznie zażądali od starostów cieszyńskiego Jaxy von Bobowskiego oraz bielskiego Jakuba Podczaskiego przekazania im władzy. Jeszcze tegoż dnia Rada ogłosiła manifest, w którym proklamowała przynależność Księstwa Cieszyńskiego do Polski oraz ogłaszała objęcie nad nim władzy państwowej. W nocy z 31 października na 1 listopada oficerowie i podoficerowie pochodzenia polskiego, służący w armii austro-węgierskiej przeprowadzili zamach wojskowy. W wyniku przewrotu, Radzie Narodowej podporządkowali się powołany w miejsce Jaxa Bobowskiego starosta cieszyński – Zygmunt Żurawski oraz starosta bielski – Jakub Podczaski. Pomimo tego ludność niemiecka i Ślązakowcy nie uznawali suwerenności Rady Narodowej. Opanowanie całego obszaru przypadającego Radzie Narodowej zajęło polskim żołnierzom kilkanaście dni. Równoległą akcją do polskiej przeprowadzili Czesi. W ten sposób sfery wpływów polskich i czeskich na Śląsku Cieszyńskim uległy swoistemu podziałowi. Sytuacja polityczna była jednak napięta. Politycy czescy i polscy liczyli się z niebezpieczeństwem wybuchu konfliktu zbrojnego⁴⁹.

W tym czasie polska Rada Narodowa rozpoczęła rozmowy z czeskim Zemsłym narodnim výborem w sprawie rozgraniczenia terenu Śląska Cieszyńskiego. W celu ostatecznego rozwiązania problemu granicy Rada Narodowa podpisała z Zemsłym narodnim výborem umowę 5 listopada 1918 r., w której uzgodniono podział Śląska Cieszyńskiego na strefy według zasady etnicznej. Zgodnie z umową Rada Narodowa miała obejmować swoją władzą powiaty: bielski, cieszyński i część frysztackiego, reszta – powiaty frydecki i część frysztackiego miały podlegać Czechom. Umowa ta posiadała charakter tymczasowy, nie wyznaczała ostatecznej granicy oraz miała być potwierdzona przez rządy polski i czechosłowacki⁵⁰. Przeważająca część lokalnych działaczy czeskich była negatywnie nastawiona do porozumienia z 5 listopada, które traktowali jako rozwiązanie prowizoryczne i „zło konieczne”, w celu ustabilizowania sytuacji wewnętrznej w powstającej Czechosłowacji, oraz opanowania tworzącego się Sudetenlandu⁵¹.

Sytuacja na Śląsku Austriackim była nadal skomplikowana. Obok ośrodków władzy polskiej i czeskiej funkcjonowała enklawa niemiecka. 2 listopada liderzy Sudetenlandu, Robert Freissler i Hans Jokl przejęli władzę od Adalberta Widmanna

⁴⁸ „Gwiazdka Cieszyńska” 1918, nr 88 z 1 XI; H. Batowski, op. cit., s. 242, 249; K. Nowak, *Polacy przejmują władzę...*, s. 31; R. Żáček, op. cit., s. 304.

⁴⁹ APK–C, RNKC, sygn. 30, s. 130; AAN–W, MSZ, sygn. 5503, s. 19; „Gwiazdka Cieszyńska” 1918, nr 88 z 1 XI; „Głos Ludu Śląskiego” 1918, nr 80 z 12 X; B. Cybulski, op. cit., s. 64; J. Gruchała, op. cit., s. 56.

⁵⁰ „Gwiazdka Cieszyńska” 1918, nr 84 z 18 X; K. Nowak, *Umowa z 5 XI 1918*, w: *Pierwsza Niepodległość*, red. K. Nowak, Cieszyn 2008, s. 61, 65; F. Pelc, op. cit., s. 53; I. Baran, *Między Orłową, a Polską Ostrawą*, w: *Pierwsza Niepodległość*, red. K. Nowak, Cieszyn 2008, s. 88.

⁵¹ APK–C, RNKC, sygn. 17, s. 112; F. Szymiczek, op. cit., s. 52–53.

prezydenta Rządu Krajowego w Opawie. Wicegubernatorem Sudetenlandu został Rudolf von Haimendorf⁵². Początkowo z enklawy „bielsko-bialskiej”, jak nazywano miejscowości zamieszkałe przez Niemców na terenie Księstwa Cieszyńskiego nie rezygnowały również władze powstającej republiki austriackiej. Stopniowo jednak Niemcy z zachodnich rubieży Śląska Cieszyńskiego, głównie związani z przemysłem ostrawskim, zaczęli się opowiadać za przyłączeniem tego regionu do Czechosłowacji. Podobny proces uwidocznił się w przypadku Niemców bielskich. Spowodowane to było uzmysłowieniem sobie konsekwencji ekonomicznych funkcjonowania enklaw niemieckich, oddzielonych od Austrii⁵³.

Koncepcja przynależności Śląska Cieszyńskiego do Austrii cieszyła się również poparciem znacznej części Ślązakowców. Na tym tle jednak doszło do rozłamu w ŚPL. Zdecydowana większość, skupiona wokół Józefa Koźdonia, wspierała działaczy niemieckich. Mniejsza z Karolem Sikorą była gotowa opowiedzieć się za połączeniem Śląska Cieszyńskiego z Polską, ale pod warunkiem zachowania autonomii tego regionu. Celem neutralizacji Koźdonia, został on czasowo aresztowany i osadzony w krakowskim więzieniu. Po uwolnieniu wyjechał do Morawskiej Ostrawy, gdzie rozpoczął agitację za przyłączeniem Śląska Cieszyńskiego do Czechosłowacji. Działacze ŚPL na terenach podległych Radzie Narodowej przyjęli postawę wyczekującą⁵⁴.

Pomimo toczącej się walki, sytuacja na Śląsku Cieszyńskim stopniowo się stabilizowała. 11 listopada nastąpiło stałe nawiązanie kontaktów cieszyńskiej Rady Narodowej z władzami centralnymi w Warszawie, zaś 25 listopada odbyło się posiedzenie rządu poświęcone kwestii cieszyńskiej, z udziałem przedstawicieli Rady. Na nim upoważniono Radę do sprawowania władzy na Śląsku Cieszyńskim w imieniu rządu. Następnie 17 grudnia Rada powołała organ wykonawczy w postaci Rządu Krajowego, na czele z J. Michejdą⁵⁵.

Podobne działania jak rząd w Warszawie prowadził wcześniej rząd w Pradze. 12 listopada premier Karel Kramář na posiedzeniu rządu Czechosłowacji zażądał, aby jak najszybciej utworzono samorząd prowincjonalny dla czeskiego Śląska. Zgodnie z tym organ taki powstał 18 listopada w Opawie. 4 grudnia 1918 r., decyzją rządu czechosłowackiego, Zemský narodni výbor został pozbawiony kompetencji. Od tamtej pory był przez pewien czas organem doradczym samorządu prowincji śląskiej. Czesi podjęli również ofensywę wojskową przeciwko Niemcom. 18 grudnia oddziały czechosłowackie zajęły stolicę niemieckiego Sudetenlandu – Opawę, a dzień później zainstalował się w niej śląski Rząd Krajowy na czele z Josefem Šrámkiem.

⁵² „Robotnik Śląski” 1918, nr 94 z 4 XI; F. Szymiczek, op. cit., s. 57.

⁵³ „Gwiazdka Cieszyńska” 1918, nr 95 z 26 XI; A. Stępnik, op. cit., s. 242.

⁵⁴ AAN–W, Archiwum Paderewskiego (dalej: AP), sygn. 917, s. 54–55; APK–C, RNKC, sygn. 17, s. 96; sygn. 1, s. 5; A. Stępnik, op. cit., s. 244.

⁵⁵ B. Cybulski, op. cit., s. 128, 133–134, 143, 145; F. Szymiczek, op. cit., s. 58; A. Stępnik, op. cit., s. 231, 241–243; K. Nowak, *Między Cieszynem a Bielskiem*, w: *Pierwsza Niepodległość*, red. K. Nowak, Cieszyn 2008, s. 79.

W pierwszych dniach stycznia 1919 r. armia czechosłowacka opanowała pozostałą część Śląska Cieszyńskiego kontrolowaną przez Niemców⁵⁶.

APOGEUM KONFLIKTU

Relacje polsko-czeskie na terenie Śląska Cieszyńskiego, pomimo umowy z 5 listopada 1918 r. zaczęły się zaostrzać. Nasiliły się wzajemne oskarżenia o dyskryminację na tle narodowościowym. Polacy i Czesi dążyli do umacniania swoich wpływów na terenach przez siebie kontrolowanych. Polacy naciskali na urzędników czeskich i niemieckich, aby złożyli przysięgę wierności państwu polskiemu⁵⁷. Podobnie postępowali Czesi wobec Polaków na terenach podległych Zemskemu narodnemu výborowi⁵⁸.

Na sytuację na Śląsku Cieszyńskim miała również postawa rządu w Pradze, który usztywniał swoje stanowisko – nie zamierzał dopuścić do podziału Śląska Cieszyńskiego. Postawa ta wynikała m.in. z postępującej znacznie szybciej stabilizacji politycznej w Czechosłowacji niż Polsce. Dla Czechosłowacji przemysł Zagłębia Ostrawsko-Karwińskiego oraz linia kolejowa koszycko-bogumińska na tym terenie od początku miały kluczowe znaczenie. Z drugiej strony dla Warszawy kwestia cieszyńska była drugorzędna. Skupiono się na walkach o granicę wschodnią oraz Wielkopolskę⁵⁹. Czesi wraz z postęпами jej oddziałów wojskowych, likwidujących Sudetenland, zaczęli przygotowywać się do zajęcia terenów Śląska Cieszyńskiego będących pod zwierzchnictwem Rady Narodowej. Mianowano m.in. pełnomocników, którzy po zajęciu polskiej strefy mieli przejąć tam władzę⁶⁰.

Zaostrzenie stosunków polsko-czeskich nastąpiło po ogłoszeniu 28 listopada przez Józefa Piłsudskiego, dekretu o wyborach do sejmu na dzień 26 stycznia 1919 r., które miały odbyć się m.in. na obszarze Księstwa Cieszyńskiego podległym Radzie Narodowej⁶¹. Rząd czechosłowacki uznał to za nieuprawnione korzystanie z suwerenności państwa polskiego na obszarze państwa czechosłowackiego. Czesi obawiali się, że wynik wyborów stałby się argumentem dla Polski w dalszych negocjacjach w sprawie losu Śląska Cieszyńskiego podczas planowanej konferencji pokojowej w Paryżu⁶². W konsekwencji konsul przy Polskiej Komisji Likwidacyjnej Karel Locher, przedstawił notę rządu czechosłowackiego, w której zaprotestowano przeciwko planowanym wyborom na Śląsku Cieszyńskim. Locher zażądał również uznania na

⁵⁶ J. Bílek, *Kyselá těšínská jablička: Československo-polské konflikty o Těšínsko 1919, 1938 a 1945*, Praga 2011, s. 38, 44; R. Žáček, op. cit., s. 305.

⁵⁷ I. Baran, op. cit., s. 89–90; F. Pelc, op. cit., s. 72.

⁵⁸ I. Baran, op. cit., s. 91.

⁵⁹ J. Bílek, op. cit., s. 39; I. Baran, op. cit., s. 91.

⁶⁰ APK–C, RNKC, sygn. 16, s. 405; sygn. 17, s. 288, 493–494; F. Pelc, op. cit., s. 64–65; J. Friedl, op. cit., s. 71; J. Gruchała, op. cit., s. 70.

⁶¹ J. Gruchała, op. cit., s. 72.

⁶² F. Pelc, op. cit., s. 80; J. Bílek, op. cit., s. 41, 43.

tym terytorium suwerenności państwa czechosłowackiego. Następnie 2 grudnia Locher wręczył notę ministrowi spraw zagranicznych Leonowi Wasilewskiemu, żądając uznania czeskich postulatów. Minister tej noty nie przyjął pod pretekstem braku kompetencji czeskiego konsula. W tym samym czasie czechosłowackie ministerstwo obrony narodowej zaczęło naciskać na Edvarda Beneša, aby wysłał na teren Księstwa Cieszyńskiego wojska koalicji. Pretekstem miało być rzekome zagrożenie ze strony polskich komunistów. W konsekwencji 10 grudnia Beneš wystosował do francuskiego ministerstwa spraw zagranicznych notę oskarżającą Polaków o bolszewizm, w której sugerował, brak szans na dialog z Polską⁶³.

Rząd polski dążył do uregulowania sporu o Śląsk Cieszyński na drodze negocjacji. Dlatego 17 grudnia do Pragi udała się delegacja, ze Stanisławem Gutkowskim na czele, która przekazała T. Masarykowi list od J. Piłsudskiego oraz polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych, w którym proponowano powołanie komisji mieszanej w celu uregulowania spornych spraw. Masaryk zaświadczając się brakiem kompetencji, przekazał sprawę premierowi Karelowi Kramařowi. Ten oświadczył, że nie uznaje rządu polskiego oraz stwierdził, że działacze czescy na Śląsku Cieszyńskim nie mieli pełnomocnictwa do zawarcia porozumienia z 5 listopada⁶⁴.

Na początku stycznia 1919 r. Masaryk w obecności polskich polityków ks. Eugeniusza Brzuski oraz pastora Karola Kulisza stwierdził, że Polska nie ma rządu, z którym można byłoby rozmawiać, ale rząd czechosłowacki nie zamierza dopuścić do wojny. W tym czasie Czesi przygotowywali się już do zbrojnego opanowania spornego terenu. Przebywający w Paryżu Edvard Beneš podjął działania mające na celu uzyskanie zgody państw koalicji na okupację Śląska Cieszyńskiego. Starania te zakończyły się fiaskiem. 12 stycznia Zemský narodny Výbor wystosował do Rady Narodowej pismo, w którym stwierdził że porozumienie z 5 listopada jest nieważne, ze względu na brak aprobaty dla niego ze strony rządu Czechosłowacji⁶⁵.

Pomimo wzrastającego zagrożenia atakiem ze strony wojsk czeskich polscy politycy w Warszawie nie podjęli działań mających na celu wzmocnienie polskich oddziałów wojskowych na Śląsku Cieszyńskim. Był to z jednej strony skutek ówczesnej sytuacji polityczno-militarnej Polski. Z drugiej strony polscy politycy, m.in. Ignacy Jan Paderewski i Stanisław Grabski, uważali że decydujący wpływ na wyznaczenie granicy będzie miała konferencja pokojowa, która wytyczy ją zgodnie z zasadami etnicznymi.

Zbliżające się wybory oraz brak zdecydowanych działań ze strony Polski, skutkował decyzją rządu czechosłowackiego o przeprowadzeniu akcji zbrojnej.

⁶³ B. Cybuski, op. cit., s. 143; F. Pelc, op. cit., s. 79; K. Nowak, *Między Warszawą a Pragą*, w: *Pierwsza Niepodległość*, red. K. Nowak, Cieszyn 2008, s. 101.

⁶⁴ K. Nowak, *Między Warszawą...*, s. 99; J. Gruchała, op. cit., s. 76–77.

⁶⁵ F. Pelc, op. cit., s. 77; J. Friedl, op. cit., s. 74; K. Nowak, *Między Warszawą...*, s. 99.

20 stycznia Masaryk po konsultacji z Kramářem i jego oświadczeniu, że ambasador Francji Clément-Simone zapewnił go o „powściągliwym zrozumieniu interesów Czechosłowacji” wyznaczył atak na 23 stycznia. Jednocześnie polecono przebywającemu w Paryżu Benešowi wystąpić o zatwierdzenie planowanej akcji militarnej przez państwa koalicji. Miała to być mistyfikacja, polegająca na przydzieleniu do czechosłowackich oddziałów oficerów wojsk koalicyjnych w celu zmylenia Polski co do prawdziwych inicjatorów interwencji⁶⁶. Z zagrożenia ataku wojsk czechosłowackich doskonale zdawali sobie sprawę polscy politycy na Śląsku Cieszyńskim. Rada Narodowa wysłała do premiera I. Paderewskiego depezę, w której prosiła o przysłanie wsparcia militarnego w obronie Śląska Cieszyńskiego. Premier zlekceważył jednak te informacje⁶⁷. Zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami, 21 stycznia rząd czechosłowacki wysłał rządowi polskiemu memoriał⁶⁸, w którym oznajmiał, że Śląsk Cieszyński jest historycznie prawną częścią państwa czechosłowackiego. Żądano, aby rząd w Warszawie wycofał polskie formacje wojskowe, jednocześnie zapowiadając wkroczenie na Śląsk Cieszyński wojsk koalicji, w celu rzekomego zaprowadzenia porządku administracyjnego i publicznego. W tej sytuacji 23 stycznia Józef Piłsudski wysłał do Pragi specjalną delegację w sprawie zwołania komisji mieszanej dla załatwienia sporu o Cieszyn. Została ona jednak odesłana przez Czechów z powrotem do Warszawy⁶⁹.

Zgodnie z planem, czeskie wojska 23 stycznia 1919 r. wkroczyły do strefy kontrolowanej przez Polaków. Oficjalnie dowodził francuski generał Gillain, a faktycznie podpułkownik Jozef Snejdársek. Czesi nie napotkali na zdecydowany opór gdyż brak było większych jednostek polskich, mogących im się przeciwstawić. Wykorzystali obecność francuskich oficerów służących w armii czechosłowackiej, do lansowania informacji, że inwazja została przeprowadzona pod dowództwem oficerów koalicji. Ponadto rząd czechosłowacki rozpowszechniał pogląd, że wkroczenie wojsk nastąpiło za rzekomą zgodą rządu polskiego ze względu na „zagrożenie bolszewizmem”, któremu wojska polskie nie były w stanie się przeciwstawić. Dowódca okręgu wojskowego w Cieszynie płk Franciszek Latinik dysponując znacznie mniejszymi siłami podjął walkę z nacierającymi wojskami czeskimi⁷⁰. Czesi zostali zatrzymani dopiero 29–30 stycznia w bitwie pod Skoczowem. 31 stycznia podpisano zawieszenie broni, a 3 lutego formalną umowę o zawieszeniu działań wojennych. Tymczasowa linia demarkacyjna miała opierać się na stanie osiągniętym w czasie walk, czyli na linii Wisły⁷¹.

⁶⁶ J. Bilek, op. cit., s. 44–45.

⁶⁷ K. Nowak, *Polacy przejmują władzę...*, s. 52–53.

⁶⁸ Memoriał dotarł do premiera Ignacego Paderewskiego dopiero 26 stycznia.

⁶⁹ F. Pelc, op. cit., s. 60; F. Szymiczek, op. cit., s. 65–67; J. Gruchała, op. cit., s. 82; M. Borák, *W czechosłowackiej i czeskiej historiografii*, w: *Historia Górnego Śląska*, red. J. Bahle, D. Gawrecki, R. Kaczmarek, Gliwice 2011, s. 453.

⁷⁰ „Naprzód” 1919, nr 25 z 20 I; nr 29 z 2 XI.

⁷¹ J. Bilek, op. cit., s. 46–47; K. Nowak, *Od stycznia 1919 do sierpnia 1920*, w: *Pierwsza Niepodległość*, red. K. Nowak, Cieszyn 2008, s. 102–104; M. Zgórniak, *Latinik Franciszek Ksawery (1864–1949)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XVI, 1971, s. 567–568; J. Gruchała, op. cit., s. 85; B. Cybulski, op. cit., s. 135; F. Szymiczek, op. cit., s. 78, 86.

W OKRESIE NEGOCJACJI DYPLOMATYCZNYCH

Brak porozumienia w sprawie cieszyńskiej między Polską i Czechosłowacją oraz późniejsza wojna między tymi państwami o ten region uzmysłowiły politykom obydwu stron, że decydujący wpływ na podział spornego terenu będzie miała zwycięska koalicja, a wiążące decyzje zapadną na konferencji pokojowej w Paryżu, na której stronę polską reprezentowali I. Paderewski i R. Dmowski, zaś stronę czechosłowacką K. Kramář i E. Beneš. Beneš, podczas rozmów z przywódcami KNP, dopuszczał możliwość przekazania Polsce najwyżej powiatu bielskiego, natomiast Kramář żądał przyłączenia całego Śląska Austriackiego. Czesi zdawali sobie sprawę, że będą musieli iść na ustępstwa, a wygórowane żądania traktowali jako zagrywkę taktyczną. Polscy delegaci obstawali przy ustanowieniu granicy zgodnej z porozumieniem z 5 listopada. W kwestii cieszyńskiej istniały również rozbieżności w Radzie Najwyższej. Czechów poparła Francja, Wielka Brytania zdecydowanie się sprzeciwiała stanowisku Francji, zaś przedstawiciele USA i Włoch skłaniali się bardziej ku poparciu Polski. Ostatecznie wybrano kompromis i 19 stycznia Rada Najwyższa powołała Komisję do Spraw Polskich, oraz Komisję do Spraw Czechosłowackich⁷².

Dyskusja na temat Śląska Cieszyńskiego odbyła się 29 stycznia 1919 r., z udziałem przedstawicieli Polski i Czechosłowacji. Dmowski, przedstawiając polskie postulaty terytorialne proponował aby podstawą do wytyczenia granicy była linia graniczna ustalona na mocy umowy z 5 listopada 1918 r. Jednocześnie żądał aby wojsko czechosłowackie wycofało się z terytorium znajdującego się wcześniej pod kontrolą Rady Narodowej. Natomiast Beneš i Kramář usprawiedliwiali interwencję zbrojną, powołując się na znaczenie ekonomiczne Zagłębia Ostrawsko-Karwińskiego oraz niebezpieczeństwo bolszewizmu i nieprzestrzeganie przez Polskę umowy z 5 listopada⁷³. Dążąc do jak najszybszego zakończenia konfliktu, Rada Najwyższa postanowiła podzielić sporny teren na dwie części nową linią demarkacyjną. Odcinek kolei koszycko-bogumińskiej, na północ od Cieszyna, oraz okręg przemysłowy miały pozostawać pod kontrolą oddziałów czechosłowackich, natomiast odcinek południowy kolei, wraz z Cieszynem, hutami trzynieckimi i bielskim włókiennictwem miał zostać przekazany polskiej kontroli wojskowej. Do Cieszyna miała przyjechać specjalna Komisja Kontrolująca, która miała czuwać nad zachowaniem spokoju oraz zebrać informacje na podstawie których konferencja pokojowa miała podjąć ostateczną decyzję w sprawie granicy polsko-czechosłowackiej na Śląsku Cieszyńskim. Propozycje te nie zadowalały żadnej ze stron⁷⁴.

W konsekwencji decyzji Rady Najwyższej 12 lutego 1919 r. do Cieszyna przybyli członkowie Komisji Kontrolującej: M. Grenard (Francja), Basil Coulson (Wielka

⁷² J. Bilek, op. cit., s. 75; J. Gruchała, op. cit., s. 89–90; M.K. Kamiński, *Problem wycofania wojsk czeskich...*, s. 36–37.

⁷³ AAN–W, AP, sygn. 924, s. 20; J. Gruchała, op. cit., s. 89–90; M.K. Kamiński, *Problem wycofania wojsk czeskich...*, s. 36.

⁷⁴ B. Cybulski, op. cit., s. 202; F. Pelc, op. cit., s. 97; J. Gruchała, op. cit., s. 91–92; F. Szymiczek, op. cit., s. 82.

Brytania), A.C. Cooldige (Stany Zjednoczone), Antonio Tissi (Włochy)⁷⁵. Polacy i Czesi stosowali wobec Komisji taktykę skarżenia się na przeciwną stronę o bezprawne posunięcia⁷⁶. Pod wpływem Ślązakowców, członkowie Komisji zaczęli skłaniać się ku twierdzeniu, że część ludności polskojęzycznej jest przeciwna przyłączeniu do Polski. Stało się to dla Czechów pretekstem do odwołania wycofania swoich wojsk. Nasilały się antagonizmy i wzajemna nienawiść⁷⁷. Przeciwno Komisji występowali głównie Polacy. Dochodziło do personalnych ataków na członków Komisji, którym zarzucano brak kompetencji oraz czechofilstwo⁷⁸. Z kolei rząd polski zarzucał Komisji bierność. Skutkiem interwencji Warszawy w Paryżu, było wysłanie 24 lutego do Cieszyna Misji Międzysojuszniczej, w skład której wchodził: francuski generał Henry Niessel, włoski generał Longhen G. Romeic, oraz angielski pułkownik H. Wade. 25 lutego Polska zawarła z Czechosłowacją porozumienie, na podstawie którego oddziały czeskie wycofały się poza linię rzeki Olzy. Dzięki temu powstała linia demarkacyjna mająca oddzielać wojska czeskie i polskie⁷⁹.

Pod koniec marca kwestia cieszyńska ponownie stała się tematem obrad Rady Najwyższej. W posiedzeniu obok delegatów Polski i Czechosłowacji uczestniczyli członkowie Komisji Międzysojuszniczej. Francja opowiedziała się za oddaniem Czechosłowacji większej części spornego terenu z Zagłębiem Ostrawsko-Karwińskim oraz koleją Koszycko-Bogumińską. Wielka Brytania zaczęła popierać stanowisko Francji, a Stany Zjednoczone wykazywały niezdecydowanie. Z kolei Włochy poparły żądania Polaków. Połączone Komisje do Spraw Polski i Czechosłowacji przedstawiły dwa projekty uregulowania granicy polsko-czechosłowackiej na Śląsku Cieszyńskim. Pierwszy zakładał oddanie Polsce jedynie powiatu bielskiego, drugi proponował aby Polska otrzymała powiat bielski, oraz części powiatów cieszyńskiego i fryszackiego⁸⁰. Własny projekt przedstawiła również Komisja Międzysojusznicza. Zgodnie z nim granica miała przebiegać wg. tzw. linii Tissego. Polska miałaby otrzymać część Zagłębia Ostrawsko-Karwińskiego. Propozycja ta nie została jednak aprobaty Rady Najwyższej⁸¹. Ostatecznie Rada Najwyższa zdecydowała, żeby Polacy i Czesi sami rozstrzygnęli konflikt między sobą. Jednocześnie wyznaczyła 25 listopada 1919 r. jako ostateczny termin rozpoczęcia rokowań.

Pomimo, że Polska i Czechosłowacja latem 1919 r. nie miały uregulowanych granic z sąsiadami, Czesi byli w lepszej sytuacji. W efekcie czego przedłużali

⁷⁵ J. Bilek, op. cit., s. 78; A. Stępnik, op. cit., s. 291; J. Gruchała, op. cit., s. 94; B. Cybulski, op. cit., s. 174–178.

⁷⁶ M.K. Kamiński, *Problem wycofania wojsk czeskich...*, s. 43; B. Cybulski, op. cit., s. 176, 202.

⁷⁷ J. Gruchała, op. cit., s. 91.

⁷⁸ APK–C, sygn. 14/3/0/4.1, *Raport o sytuacji w Księstwie Cieszyńskim przedstawicieli ministeryum spraw zagranicznych, Cieszyn 24 marca*, Album: *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego Sytuacja Polityczna 1919*, s. 424–425.

⁷⁹ APK–C, RNKC, sygn. 20, s. 364; sygn. 29, s. 100; APK–C, sygn. 14/3/0/4.1, *Angielskie rządy w Cieszynie, Cieszyn 27 marca 1919*, Album: *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego Sytuacja Polityczna 1919*, s. 238, 241; J. Bilek, op. cit., s. 78, s. 80; K. Nowak, *Od stycznia 1919...*, s. 109.

⁸⁰ K. Nowak, *Od stycznia 1919...*, s. 113.

⁸¹ F. Pelc, op. cit., s. 98.

negocjacje, pragnąc wykorzystać jako argument stabilniejszą pozycję polityczną państwa. Chcąc zyskać poparcie ludności spornego terenu kładli nacisk na aprowizację towarów żywnościowych. Część czeska państwa była znacznie lepiej rozwinięta, dzięki czemu można było zapewnić terminowe dostawy żywności po niższych cenach. Już w okresie poprzedzającym ogłoszenie plebiscytu, na terenie okupowanym przez czeskie wojsko, zaopatrzenie było na dobrym poziomie a ceny towarów stale były obniżane. Sprzyjał temu również stosowany w Czechosłowacji system rekwizycji i rewizji przy pomocy wojska. Po powstaniu Czechosłowackiej Komisji Plebiscytowej sprawy aprowizacji podlegały sekcji gospodarczej, na której czele stał poseł Nohel⁸². Czesi chcąc pozyskać Ślązaków dostarczali również zaopatrzenie do prowadzonych przez nich konsumów znajdujących się po stronie polskiej. Strona czeska dostarczała poza linię demarkacyjną szczególnie poszukiwane tu towary, które następnie rozdawano bezpłatnie, z zaznaczeniem źródła ich pochodzenia⁸³. Sytuacja żywnościowa polskiej części cieszyńskiego obszaru plebiscytowego do lutego 1920 r. przedstawiała się katastrofalnie. Polska przekazywała stosunkowo małe środki finansowe na walkę z panującą na tym obszarze drożyzną⁸⁴.

Odwlekane negocjacje polsko-czechosłowackiej Komisji Mieszanej rozpoczęły się dopiero 21 lipca 1919 r. w Krakowie. Delegacji polskiej przewodniczył Stanisław Grabski, zaś czechosłowackiej Fryderyk Štěpánek. Czesi ze swej strony nie przedłożyli konkretnych projektów w kwestii podziału Śląska Cieszyńskiego. Utrzymywali swoje sztywne stanowisko w kwestii praw historycznych, odrzucając każdą propozycję. Maksymalnie godzili się na granicę na Olzie. Polacy natomiast przedstawili kilka propozycji, w których kluczowe miało być przeprowadzenie plebiscytu⁸⁵.

Kwestia cieszyńska powróciła na przełomie sierpnia i września pod obrady Rady Najwyższej. W tym okresie, dzięki sukcesom w walkach o wschodnią granicę, pozycja międzynarodowa Polski była wyraźnie mocniejsza. Polskę zaczęto postrzegać jako realną siłę, która będzie tamą przeciwko bolszewikom. Ponownie rozważano granicę na linii Tissego. Podjęto rozmowy z delegacją polską i czechosłowacką. E. Beneš był za przeprowadzeniem głosowania na całym obszarze Śląska Cieszyńskiego, ponieważ liczył na zdobycie głosów Niemców i Ślązaków, lub poprowadzeniem granicy wzdłuż linii Olzy. Wykorzystywała to polska propaganda, która

⁸² APK-C, sygn. 14/3/0/4.1, *Preliminarz deficytu aprowizacji Śląska Cieszyńskiego w czasie plebiscytu*, Album: *Plebiscyt na Śląsku 1919*, s. 85; K. Szelong, *Podłoże organizacyjne polskiej akcji plebiscytowej na Śląsku Cieszyńskim*, w: *Z najnowszych dziejów Śląska Cieszyńskiego*, red. M. Wanatowicz, Katowice 1992, s. 29–49; K. Szelong, *Polsko-czeska wojna propagandowa*, „Kalendarz Cieszyński 1990”, Cieszyn 1989, s. 34–39.

⁸³ F. Pelc, op. cit., s. 105–106; J. Valenta, op. cit., s. 200; K. Szelong, *Środki ekonomiczne w propagandzie plebiscytowej na Śląsku Cieszyńskim (1919–1920)*, „Pamiętnik Cieszyński” 1992, nr 4, s. 56–57.

⁸⁴ Miejska Biblioteka Publiczna w Cieszynie – Oddział Zabytkowy (dalej MBP w Cieszynie – OZ), *Teki Regera*, s. 155–161; K. Szelong, *Środki ekonomiczne w propagandzie...*, s. 48–55.

⁸⁵ A. Stępnia, op. cit., s. 302–303

kreowała Czechosłowację, jako kraj popierający ruchy proniemieckie⁸⁶. W tym czasie zmieniała się konfiguracja polityczna w Europie. 10 września został podpisany w Saint-Germain-en-Laye traktat pokojowy z Austrią, która oficjalnie zrzekła się terenów pozostających poza jej nowymi granicami. W konsekwencji 11 września Rada Najwyższa Konferencji Pokojowej zdecydowała o przeprowadzeniu plebiscytu na całym Śląsku Cieszyńskim. Termin jego przeprowadzenia ustalono na 27 grudnia 1919 r. Plebiscyt miał mieć charakter informacyjny, a na jego podstawie mocarstwa miały wyznaczyć granicę. Prawo do głosowania przyznano osobom zamieszkałym na Śląsku Cieszyńskim przed 1 sierpnia 1914 r., a które przed 1 stycznia 1919 r. ukończyły 20 rok życia. Postanowiono wysłać na Śląsk Cieszyński Międzysojuszniczą Komisję Plebiscytową, której celem było przygotowanie i przeprowadzenie plebiscytu. Komisji Plebiscytowej przyznano nad obszarem plebiscytowym suwerenną władzę. Ponadto postanowiono wycofać znajdujące się na terenie plebiscytowym wojska polskie i czechosłowackie, a na ich miejsce wprowadzić oddziały międzynarodowe⁸⁷. Komisja ta przybyła do Cieszyna w styczniu 1920 r. Przewodzili jej: Henry de Manneville (Francja), Cecil Wilton (Wielka Brytania), Luigi Borsarelli di Rifredo (Włochy) i Sambura Yamada (Japonia). Komisji towarzyszyło kilkunastu ekspertów, a stronę czechosłowacką i polską reprezentowali jako doradcy dr Michálek i Jan Zamorski⁸⁸. Przybycie Komisji dopiero w styczniu 1920 r. spowodowało przesunięcie terminu plebiscytu na początek maja 1920 roku⁸⁹. W celu administrowania podległym jej terytorium, Komisja utworzyła: prefektury wschodnią i zachodnią oraz komisję administracyjną w Karwinie dla powiatu frysztackiego. Prefektem części wschodniej został Zygmunt Żurawski, a części zachodniej Alois Michálek⁹⁰. Komisja Plebiscytowa nakazała wycofanie oddziałów obu rywalizujących stron poza granicę spornego obszaru, a 4 lutego do Cieszyna wkroczyły oddziały francuskie, a po kilku dniach włoskie. Francuzi obsadzili obszar północno-zachodni z Cieszynem, zaś Włosi obszar południowo-wschodni⁹¹.

Już 17 września strona polska rozpoczęła przygotowania do plebiscytu. W Cieszynie powstał Główny Komitet Plebiscytowy, w składzie którego znaleźli się: Ryszard Kunicki (PPS), ks. Dominik Ścisłała (ZŚl.K), Mieczysław Jarosz (PPS), Jan Kotas (PSL). Komitet nie mógł liczyć na pomoc ze strony polskich władz, ze względu na zaangażowanie się w wojnę na wschodzie⁹². Z kolei 28 września, w Polskiej Ostrawie czescy działacze utworzyli własną Československo plébiscitni komise

⁸⁶ AAN-W, Delegacja Pokojowa w Paryżu, sygn. 15, s. 3; J. Gruchała, op. cit., s. 110-111.

⁸⁷ AAN-W, Delegacja Pokojowa w Paryżu, sygn. 15, s. 48.

⁸⁸ APK-C, RNKC, sygn.111, s. 32; Następca Zamorskiego był Gustaw Szura, a później gen. Franciszek Latinik. Ostatnim przedstawicielem polskim w Komisji był Feliks Bocheński.

⁸⁹ J. Gruchała, op. cit., s. 125.

⁹⁰ APK-C, RNKC, sygn.111; RNKC, sygn. 3, s. 30-35; F. Szymiczek, op. cit., s. 120-121.

⁹¹ K. Nowak, *Od stycznia 1919...*, s. 120, 123; F. Szymiczek, op. cit., s. 119.

⁹² APK-C, RNKC, sygn. 17, s. 59; AAN-W, Ambasada Paryż, sygn. 104, s. 62; K. Nowak, *Od stycznia 1919...*, s. 121.

(Czechosłowacką Komisję Plebiscytową), na czele z Janem Śrámkiem⁹³. W odróżnieniu od władz w Warszawie rząd praski, wydatnie zaangażował się akcją plebiscytową. Zwiększył dostawy artykułów konsumpcyjnych, wprowadzono również specjalne dodatki miesięczne do wynagrodzenia, subwencjonował Ślązakowców, a nawet rozpoczęto budowę nowych inwestycji⁹⁴. Rozpoczęła się agitacja przedplebiscytowa, w której prym wiodła prasa, na łamach której ukazywały się artykuły wprost podburzające wzajemnie ludność polską i czeską, co skutkowało wzmożeniem nastrojów anarchistycznych. Ukazywały się liczne ulotki, afisze, broszury agitacyjne, odezwy plebiscytowe. Powszechne stały się pobicia oraz akty wandalizmu, za którymi stała Polska Organizacja Wojskowa lub Obcńska obrona (Obrona Obywatelska). Bojówki chciały zastraszyć przeciwników. Działalność organizacji paramilitarnych pogłębiła polityczny chaos na Śląsku Cieszyńskim. Ludzie, którzy przez lata żyli obok siebie bez większych problemów stali się dla siebie zaciekłymi wrogami⁹⁵. Sytuacja tylko nieznacznie uspokoiła się po przybyciu Międzysojusznicy Komisji Plebiscytowej.

Zarówno polscy, jak i czechosłowaccy działacze zdawali sobie sprawę ze znaczenia głosów mniejszości niemieckiej, oraz Ślązakowców. Polskie sondáže, jak się później okazało, zbyt optymistyczne, stwierdzały, że Niemcy mieszkający na terenach wschodnich wypowiadali się za Polską, zaś Niemcy zamieszkujący zachodnią strefę opowiadali się za Czechami. Niemcy z Morawskiej Ostrawy opowiadali się jednogłośnie za Czechami, obawiając się odcięcia Zagłębia Ostrawsko-Karwińskiego i uszczuplenia swoich interesów. Podobnie bielscy Niemcy z tych samych powodów byli za Polską⁹⁶. Większość Niemców ze Śląska Cieszyńskiego faktycznie deklarowała przynależność do Czechosłowacji. Przyczyną tego była m.in. perspektywa połączenia się z licznie występującą tam mniejszością niemiecką na tzw. Sudetenlandzie, z którą Niemcy cieszyńscy mogli nawiązać kontakty polityczne. Tym samym Niemcy w Czechosłowacji mogli posiadać silną pozycję. Z kolei wobec Ślązakowców działacze polscy podjęli próbę rozbicia Śląskiej Partii Ludowej. Działania te nie przyniosły jednak zamierzonego skutku, a większość działaczy nadal opowiadała się za przyłączeniem spornego terytorium do Czechosłowacji. Polscy działacze na czele z posłem Pawłem Bobkiem składali obietnice ludności śląskiej, a później się z nich nie wywiązywali⁹⁷. Inną politykę wobec Ślązakowców prowadziła Czeska Komisja Plebiscytowa, która w odróżnieniu od Polaków niosła realną pomoc materialną i finansową. We wrześniu

⁹³ F. Pelc, op. cit., s. 106–107. W grudniu 1919 r, przewodniczącym został dr Michálek, a w styczniu 1920 r. Ferdinand Pelc.

⁹⁴ F. Pelc, op. cit., s. 105–106; A. Stępiak, op. cit., s. 309–310.

⁹⁵ AAN–W, Delegacja Pokojowa w Paryżu, sygn. 15, s. 121–185; APK–C, sygn. 14/3/0/4.1, *Nota Komisji Międzysojusznicy w Cieszynie z 7 listopada 1919*, Album: *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego Sytuacja Polityczna 1919*, s. 621; „Robotnik Śląski” 1920, nr 38 z 17 II; A. Stępiak, op. cit., s. 310; J. Bilek, op. cit., s. 90.

⁹⁶ APK–C, sygn. 14/3/0/4.1, *Raport Władysława Günthera do ministra spr. zagr. o Niemcach i Ślązakowcach w związku z plebiscytem z dnia 4 października 1919*, Album: *Plebiscyt na Śląsku 1919*, s. 606–607.

⁹⁷ APK–C, sygn. 14/3/0/4.1, *Raport Władysława Günthera...*, s. 609.

Koźdoń, został zaproszony na posiedzenie rządu czechosłowackiego, w czasie którego zapewniono go, że Ślązakowcy będą korzystać z tym samych praw i swobód, „jak za czasów austriackich”⁹⁸.

Proceskie stanowisko znacznej części ludności objętej plebiscytem powodowało obawy rządu polskiego co do wyników głosowania. Zaczęto przypuszczać, że gdyby plebiscyt doszedł do skutku Czechosłowacja mogła liczyć na ponad 50% głosów. Dlatego Polska zaczęła odwlekać przeprowadzenie plebiscytu i sabotować polecenia Międzysojuszniczej Komisji Plebiscytowej, której zarzucano proceskie nastawienie a jej przewodniczącego Henrego de Manneville’a nazywano „czeskim agentem”. Z powodu wybuchających sukcesywnie zamieszek, prowokowanych zarówno przez Polaków jak i Czechów, 4 maja, na wniosek Komisji, Konferencja Ambasadorów w Paryżu zawiesiła przeprowadzenie plebiscytu na następne 2 miesiące. W połowie maja, polscy działacze rozpoczęli bojkot przygotowań do plebiscytu, niedostarczając Komisji Plebiscytowej list osób uprawnionych do głosowania⁹⁹, a polskie gminy po stronie czeskiej, chcąc udaremnić głosowanie, nie przygotowały kart do głosowania. W czerwcu polskie organy plebiscytowe przeprowadziły w niektórych gminach własny, próbny plebiscyt. Przyczynił się on do ostudzenia przewidywań polskich działaczy, którzy zdali sobie sprawę, że właściwy plebiscyt może zakończyć się zwycięstwem Czechosłowacji. Z tego powodu starano się znaleźć rozwiązanie alternatywne. Erazm Piltz, ówczesny poseł polski w Czechosłowacji zaproponował arbitraż. Pomysł ten zyskał poparcie polskiego ministra spraw zagranicznych Stanisława Patka oraz Józefa Piłsudskiego. Zmiana taktyki strony polskiej była skutkiem nie tylko sytuacji na Śląsku Cieszyńskim ale również sukcesów wiosną 1920 r. w wojnie z Rosją bolszewicką. W tym czasie wojska polsko-ukraińskie zajęły Kijów. Tym samym liczono na korzystne rozstrzygnięcie arbitrażu¹⁰⁰. Czesi byli przeciwni arbitrażowi, nadal opowiadali się za jak najszybszym przeprowadzeniem plebiscytu. Rząd czechosłowacki, przekonany że wygra plebiscyt, na co wskazywały sondaże, liczył, że uda się przekonać mocarstwa do włączenia całego Śląska Cieszyńskiego¹⁰¹. Ostatecznie 13 czerwca Konferencja Ambasadorów oficjalnie zaproponowała Polsce i Czechosłowacji arbitraż króla Belgów Alberta I. Polska przyjęła tę propozycję, natomiast Czechosłowacja całkowicie ją odrzuciła, obstając przy plebiscycie¹⁰².

6 lipca 1920 r., w belgijskiej miejscowości Spa, zebrała się konferencja mocarstw koalicji, dotycząca niemieckich opóźnień w wykonywaniu postanowień traktatu wersalskiego, na której wobec braku porozumienia między Polską a Czechosłowacją,

⁹⁸ F. Szymiczek, op. cit., s. 115.

⁹⁹ K. Nowak, *Od stycznia 1919...*, s. 126.

¹⁰⁰ „Gwiazdka Cieszyńska” 1920, nr 116 z 26 V; J. Bilek, op. cit., s. 100–101; D. Gawrecki, *Těšínsko v letech...*, s. 23; J. Gruchała, op. cit., s. 127.

¹⁰¹ A. Stępniak, op. cit., s. 333; F. Pelc, op. cit., s. 165.

¹⁰² K. Nowak, *Od stycznia 1919...*, s. 128.

cztery dni później zdecydowano o odwołaniu plebiscytu. W tym czasie sytuacja polityczna i militarna Polski była bardzo zła. Armia bolszewicka z powodzeniem prowadziła ofensywę w kierunku Warszawy. Polska zmuszona była szukać pomocy na Zachodzie. Uzyskała ją od Francji, a tym samym się od niej uzależniała. W sytuacji, kiedy Warszawa była zagrożona przez bolszewików, dla mocarstw zachodnich wiarygodnym sojusznikiem była Czechosłowacja, posiadająca stosunkowo silną, dobrze uzbrojoną, oraz wyszkoloną armię¹⁰³. Premier Władysław Grabski udał się na konferencję w Spa w celu uzyskania bardziej wydatnej pomocy dla zagrożonej Polski. Ceną były ustępstwa graniczne, m.in. w sprawie Śląska Cieszyńskiego. 10 lipca ostatecznie wyraził zgodę na jego podział, po czym rozpoczęły się negocjacje Polski i Czechosłowacji. Także E. Beneš zdecydował się na podział Śląska Cieszyńskiego bez konieczności plebiscytu. Ostateczną decyzję w sprawie granicy polsko-czechosłowackiej na Śląsku Cieszyńskim, a także na Spiszu i Orawie, podjęto w czasie obrad konferencji ambasadorów toczących się od 19 lipca. Po stronie polskiej miało się znaleźć kilka ośrodków miejskich z Zagłębia Ostrawsko-Karwińskiego, jednakże w skutek nacisków przemysłowców francuskich z koncernu Schneider-Creuzot, który kontrolował hutę w Trzyńcu, zdecydowano się na przekazanie całego Zagłębia Czechosłowacji¹⁰⁴. Granica w zasadzie miała przebiegać wzdłuż Olzy. Wytyczenie nowych granic miała przeprowadzić specjalna komisja graniczna. Werdykt został oficjalnie ogłoszony 28 lipca. Polska otrzymała powiat bielski oraz część powiatu cieszyńskiego po rzekę Olzę, tzn. 1012 km² i 141 000 mieszkańców. Czechosłowacji oddano powiaty: frydecki, frysztacki i część cieszyńskiego, tzn. 1270 km² i 293 000 mieszkańców¹⁰⁵.

Oficjalnie 10 sierpnia Polska i Czechosłowacja przejęły przyznane im obszary. Po polskiej stronie pełnię władzy administracyjnej przejął komisarz rządowy Z. Żurawski, a 15 grudnia władze polskie wyznaczyły członków Tymczasowej Komisji Rządzącej dla Śląska Cieszyńskiego, która sprawowała rządy na tym obszarze do czerwca 1922 r., czyli do momentu powstania autonomicznego województwa śląskiego. Czechosłowacja zrezygnowała z nadania autonomii terenom uzyskanym na Śląsku Cieszyńskim, decydując się na integrację z pozostałą częścią państwa, łamiąc tym samym obietnice złożone ludności niemieckiej i Ślązakom¹⁰⁶.

Podział Śląska Cieszyńskiego dokonany w Spa, wywołał niezadowolenie zarówno wśród Polaków jak i Czechów. Tylko nieliczni wierzyli, że kompromisowe rozwiązanie problemu cieszyńskiego wpłynie pozytywnie na przyszłe stosunki między Polską a Czechosłowacją, ze względu na zagrożenie ze strony Rosji Radzieckiej i Niemiec. W Warszawie sprawa podziału Śląska Cieszyńskiego zeszła początkowo

¹⁰³ J. Bilek, op. cit., s. 100; J. Gruchała, op. cit., s. 130–131.

¹⁰⁴ J. Bilek, op. cit., s. 108.

¹⁰⁵ K. Nowak, *Od stycznia 1919...*, s. 130; D. Gawrecki, *Těšínsko v letech...*, s. 26.

¹⁰⁶ APK–C, RNKC, sygn. 15, s. 62–63, 83; B. Cybulski, op. cit., s. 212; J. Bilek, op. cit., s. 111; A. Stępnia, op. cit., s. 346.

na dalszy plan, gdyż ważniejsze było niebezpieczeństwo zajęcia Polski przez bolszewików. Po odparciu nadchodzącego zagrożenia w Polsce rozpoczęła się kampania nienawiści przeciwko podziałowi, a przede wszystkim przeciwko Czechosłowacji. Cześć polityków zapewniała, że w przyszłości, Polska ponownie wystąpi ze swoimi roszczeniami do czeskiego Śląska. Pomimo, że podział Śląska Cieszyńskiego zakończył się sukcesem Czechów, wywołał wśród nich oburzenie, chociaż nie tak duże jak Polaków. Ugrupowania skrajne były niezadowolone z nieuwzględnienia czeskich praw historycznych do Śląska Cieszyńskiego. Nacjonaliści czescy uważali podział za wielką porażkę, gdyż w sytuacji militarnej w jakiej znajdowała się Polska należało dążyć do uzyskania całego spornego terenu. Najbardziej niezadowoleni byli jednak Niemcy i Ślązakowcy po stronie polskiej, którzy w głosowaniu zamierzali poprzeć Czechosłowację. Podział Śląska Cieszyńskiego z lipca 1920 r. kładł się cieniem na stosunki polsko-czechosłowackie w całym dwudziestoleciu międzywojennym, które były dalekie od przyjaznych. W konsekwencji Polska wykorzystując trudną sytuację Czechosłowacji w 1938 roku, na krótko dokonała zajęcia spornego terenu.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

- Ambasada Paryż.
- Archiwum Paderewskiego.
- Delegacja Pokojowa w Paryżu.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych.

Archiwum Państwowe w Katowicach oddział w Cieszynie

- Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego
- Rząd Krajowy Księstwa Cieszyńskiego

Miejska Biblioteka Publiczna w Cieszynie – Oddział Zabytkowy

- Teki Regeera

Źródła drukowane

Album: Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego. Sytuacja Polityczna 1919 [b. m. i r.w.].

Pelc F., *O Těšínsko: Vzpomínky a úvahy*, Praga 1928.

Prasa

„Dziennik Polski”

- 1917, nr 141, 143, 183.

„Gazeta Polska”

- 1917, nr 82, 141, 247.

„Głos Ludu Śląskiego”

- 1918, nr 80.

„Gwiazdka Cieszyńska”

- 1918, nr 20, 81, 84, 87, 88, 89, 95.

- 1920, nr 116.

„Naprzód”

- 1919, nr 29.

- „Robotnik Śląski”
– 1918, nr 94.
– 1920, nr 38.

Opracowania

- Batowski H., *Rozpad Austro-Węgier 1914–1918*, Kraków 1982.
- Bednařík P., Jiráková J. B., *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*, Praha 2011.
- Bílek J., *Kyselá těšínská jablčka: Československo-polské konflikty o Těšínsko 1919, 1938 a 1945*, Praga 2011.
- Biografický Slovník Slezska a Severní Moravy*, red. L. Dokoupil, Seit 4. (16.), Ostrava 2003
- Chlebowczyk J., *Nad Olzą. Śląsk Cieszyński w wiekach XVIII, XIX, XX*, Katowice 1971.
- Cybulski B., *Rada Narodowa Księstwa Cieszyńskiego 1918–1920*, Opole 1980.
- Gawrecká M., *Němci ve Slezsku 1918–1938*, Opava 2002.
- *Československé Slezsko mezi světovými válkami 1918–1938*. Opava 2004.
- Gawrecki D., *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*, Opava 2003.
- *Těšínsko v letech 1918–1920 a politické okolnosti vzniku města český těšín*, w: *Ceský Těšín 1920–1989: vznik a výstavba města v meziválečném období*, red. Z. Jirásek i in., Opava 2011.
- Gruchala J., *Droga Cieszyńiaków do Polski odrodzonej (1914–1920)*, Katowice 1988.
- Historia Górnego Śląska*, red. J. Bahle, D. Gawrecki, R. Kaczmarek, Gliwice 2011.
- Jerczyński D., *Historia Narodu Śląskiego*, Zabrze 2006.
- Kamiński M.K., *Problem wycofania wojsk czeskich z części Śląska Cieszyńskiego między Wisłą a Olzą (luty 1919 r.)*, „Dzieje Najnowsze”, R. XXXII, 2000, 3.
- *Konflikt polsko-czeski 1918–1921*. Warszawa 2001.
- Kriechbaumer R., *Die großen Erzählungen der Politik. Politische Kultur und Parteien in Österreich von der Jahrhundertwende bis 1945*, Salzburg, t. XII, Wien–Kolonien–Weimar 2001.
- Pacner K., *Osudové okamžiky Československa*, Praha 2012.
- Pierwsza Niepodległość*, red. K. Nowak, Cieszyn 2008.
- Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*, t. I, red. J. Malíř, P. Marek Brno 2005.
- Stępniański A., *Kwestia narodowa a społeczna na Śląsku Cieszyńskim pod koniec XIX i w początkach XX wieku*.
- Szelong K., *Środki ekonomiczne w propagandzie plebiscytowej na Śląsku Cieszyńskim (1919–1920)*, „Pamiętnik Cieszyński” 1992, nr 4.
- Szymiczek F., *Walka o Śląsk Cieszyński w latach 1914–1920*, Katowice 1938.
- Valenta A., *Česká pravice: Osobnosti a politika*, „Střední Evropa” 1992, nr 25, 1992.
- Valenta J., *Česko-polski vztahy v letech 1918–1920 a Těšínské Slezsko*, Ostrava 1961.
- Zgórnica M., *Latinik Franciszek Ksawery (1864–1949)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. XVI, 1971.
- Žáček R., *Dějiny Slezska v datech*, Praha 2004.